

ביאורים

331- ב- הגדרתם של צדיק ורשע

מהדורת אור עציון

לאחר שרס"ג ביאר, שהקב"ה שומר את מעשי בני האדם, צדיקים ורשעים, כדי לגמול להם בעולם הבא, הוא מבאר שהעולם נחלק לעשרה סוגי בני אדם, ולא רק לשני סוגים - צדיקים ורשעים. סוגי האנשים הם: צדיק, ורשע, נשמע ומורד, שלם ובלתי שלם, חוטא ופושע, כופר ובעל תשובה.

³³² תחילה יש לבאר את המדרגות: **צדיק ורשע**. מי שרוב מעשיו זכויות נקרא צדיק, ומי שרוב מעשיו חובות נקרא רשע. משמעות הגדרה זו היא, שמי שנקרא צדיק אינו בהכרח מושלם בכל המצוות, אלא הוא נידון על פי הרוב. דבר זה דומה ללשון בני אדם ביחס לדברים הטבעיים, כאשר אומרים על דבר שהוא חם, אין הכוונה בהכרח שהוא לוהט, אלא שהוא נוטה יותר לחום מלקור, וכן דבר נחשב קר כאשר הוא נוטה יותר לקור מלחום. וכן אדם הנקרא בריא, אין זה אומר שהוא בריא לחלוטין ללא כל פגם, אלא שהוא יותר מבריא מחולה. וכן החולה אינו בהכרח במצב אנוש, אלא הוא נוטה יותר לחולי מלבריאות.

³³³ מכיוון שהגדרת צדיק ורשע היא על פי רוב המעשים, לכן הנביאים השתמשו בכינוי צדיק גם ביחס לאנשים שחטאו, כמו שאמרנו על יהושפט (מלכים א כב, מג): "וילך בכל דרך אסא אביו, לא סר ממנו לעשות הישר בעיני ה'", ועל חזקיה (מלכים ב יח, ג): "ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו", ושניהם חטאו, על יהושפט נאמר (דברי הימים ב יט, ב): "הלרשע לעזר ולשונאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה'", ועל חזקיה נאמר (דברי הימים ב לב, כה): "כי גבה ליבו ויהי עליו קצף". וכן נאמר על יהוא (מלכים ב סוף פרק י) שהיה רשע, אף על פי שהשמיד את הבעל, וצדקיה המלך נקרא רשע (מלכים ב כד, יט) אף על פי שהציל את ירמיה (ירמיה לח).

³³⁴ מכיוון שרוב בני האדם עושים מצוות ועבירות, לכן הקב"ה משלם לבני האדם על מקצת מעשיהם בעולם הזה, ועל רוב המעשים בעולם הבא, כי בעולם הבא אין שינוי ומעבר ממדרגה למדרגה, אלא השכר נצחי במדרגה אחת, כמו שנאמר (דניאל יב, ב): "אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות לדראון עולם".

³³⁵ ועוד נאמר (דברים ז, ט-י): "וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים, האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו... ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו", וכן אמרו חז"ל (תענית יא, א): "אל אמונה ואין עוול" - "אל אמונה" - כשם שנפרעין מן הרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה שעושים, כך נפרעין מן הצדיקים בעולם הזה על עבירה קלה שעושים. "ואין עוול" - כשם שמשלמין שכר לצדיקים בעולם הבא אפילו על מצווה קלה שעושים, כך משלמים שכר לרשעים בעולם הזה אפילו על מצווה קלה שעושים", וכן אמרו בירושלמי (פאה פ"א ה"א): "רובו זכויות - יורש גן עדן, רובו עבירות - יורש גיהנם".

³³⁶ עניין זה מופיע גם בתורה, משה ואהרן חטאו חטא אחד, ובגללו נענשו בעולם הזה שלא יכנסו לארץ, כמו שנאמר (במדבר כ, יב): "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם".

³³⁷ וכן מצאנו להפך, אביה בן ירבעם עשה מצווה אחת, ונחלקו בגמרא במועד קטן (כח, ב) מהי, יש מי שאמר שביטל את משמרתו ועלה לרגל, ויש מי שאמר שביטל פרדסאות שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שבני ישראל לא יעלו לרגל, וקיבל על מצווה זו שכר בעולם הזה, - שמכל בית ירבעם רק הוא זכה להקבר, ואילו דין שאר זרע ירבעם היה להיאכל על ידי כלבים, כמו שנאמר (מלכים א יד, יג): "כי זה לבדו יבוא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב".

לעילוי נשמת רבי יהודה גבאי ז"ל

ב-331 וְכִינּוּן שֶׁהַקְדַּמְתִּי אֵלָהּ הַדְּבָרִים, אֲנִי רוֹאֶה לְסַפֵּר מִדְּרָגוֹת הַבְּרָאִים בְּאֶפְנֵי זְכוּתָם וְחֻבּוֹתָם כְּמִהָם, מִמֶּה שֶׁיִּדְעֵנוּ מִן הַכְּתוּב וּמִן הַמְּקַבֵּל³³¹, וְאֲשִׁים כֹּל אֶחָד מֵהֶם בְּמִקְוֹמוֹ כְּאֲשֶׁר יִדְעֵנִי, לְבַעֲבוֹר יְתִישְׁרוּ בּוֹ רַבִּים מִבְּנֵי אָדָם. וְאָמַר שֶׁמִּדְּרָגוֹת בְּנֵי אָדָם בְּשַׁעַר הַזְּכִיּוֹת וְהַחֻבּוֹת עֲשָׂרָה מַעְלֹת: צְדִיק וְרָשָׁע, וְעוֹבֵד וּמְמַרְהָ, וְשָׁלֵם וּמְקַצֵּר, וְחוֹטֵא וּמְזִיד, וְשֶׁב וְכוֹפֵר. וַיֵּש הֵנָּה הַשְּׁוֹה מִפְּרֵשׁ לְבַד³³², כְּדִי שֶׁאֲדַבֵּר עַל עֲנִינּוֹ. וְרָאוּ שֶׁאֲבָאָר כֹּל שַׁעַר מֵהֶם וּמֵה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ.³³² וְאָמַר נִקְרָא צְדִיק מִי שֶׁרַב מַעֲשָׂיו זְכִיּוֹת, וְרָשָׁע מִי שֶׁרַב מַעֲשָׂיו חֻבּוֹת. וְהַעֲנִין הֵנָּה דוֹמָה לְדְבָרִים הַטְּבִעִים. וְהוּא שֶׁהַחֲכָמִים קוֹרִין לְדְבַר חֶסֶם, כְּאֲשֶׁר יִהְיֶה הַחֶסֶם בּוֹ יוֹתֵר מִן הַקֵּר, וְקוֹרִין לְדְבַר קֵר, כְּאֲשֶׁר יִהְיֶה הַקֵּר יוֹתֵר מִן הַחֶסֶם. וְקוֹרִין לְגוֹף בְּרִיא כְּשֶׁהַבְּרִיאוֹת בּוֹ יוֹתֵר, וְחוֹלָה, כְּשֶׁהַחֲלִי בּוֹ יוֹתֵר.³³³ וְעַל הַדְּרָךְ הֵנָּה בָּאוּ הַשְּׂמוּת הַנְּבֹאִיִּים, שֶׁקוֹרִין הָאָדָם צְדִיק כְּשֶׁיִּהְיֶה רַב מַעֲשָׂיו צְדָק. כְּאֲשֶׁר קָרָאוּ יְהוֹשֻׁפֵט וְחִזְקִיָּהוּ צְדִיקִים, אֲף עַל פִּי שְׁהִיָּה בְּמִקְצַת מַעֲשֵׂיהֶם חֲטָא, כְּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לְיְהוֹשֻׁפֵט (דְּבָרֵי הַיָּמִים ב' יט, ט): הַלְרָשָׁע לְעִזּוֹ וּלְשִׁנְאֵי ה' תִּאָּהֵב וּבִזְאֵת עֲלֶיךָ קִצֵּף. וְנֶאֱמַר לְחִזְקִיָּה (שֵׁם לֵב, כה): וְלֹא כִגְמַל עָלָיו הַשִּׁיב יְחִזְקִיָּהוּ. וְכִמּוֹ שֶׁקָּרָאוּ יְהוּדָא רָשָׁע, וְהוּא בְּטַל אֵת הַבְּעַל, וְקָרָאוּ צְדִיקָהוּ רָשָׁע, וְכִבֵּר הַצִּיל יְרֵמְיָהוּ.³³⁴ וּמִמֶּה שֶׁזָּכַר אוֹתוֹ הַחֲכָם בְּשַׁעַר³³⁴ הֵנָּה, לְגַמּוֹל בְּעוֹלָם הֵנָּה עֲבָדָיו עַל הַמַּעַט מִמַּעֲשֵׂיהֶם, עַד שֶׁיִּשְׁאַר לָהֶם הַרְבֵּ לְעוֹלָם הָאֲחֵר, כִּי לֹא יִתְּכֵן לְהַעֲתִיקָם³³⁵ בְּעוֹלָם הַהוּא מִמִּדְּרָגָה אֶל מִדְּרָגָה, כִּי כֹל אֶחָד מֵהַגְּמוּלִים³³⁵ עוֹמֵד תָּמִיד בְּמֵה שֶׁהוּא בּוֹ, כְּאֲשֶׁר אָמַר (דְּנִיאל יב, ט): לְחַיֵּי עוֹלָם וּלְדָרְאוֹן עוֹלָם. וְשֵׁם הַגְּמוּל עַל הַמַּעַט בְּעוֹלָם הֵנָּה, כְּאֲשֶׁר בְּכֹלל הַזְּכִיּוֹת³³⁶ שֶׁהֵם לְזִמּוֹן הַרְחוֹק, וְהַמַּעַט מִן הַזְּכִיּוֹת לְעוֹלָם הֵנָּה,³³⁵ כְּאֲשֶׁר אָמַר (דְּבָרִים ז, ט-ט): וַיִּדְעַתָּ כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים שֶׁמֵּר הַבְּרִית וְהַחֲסֵד וְגו' וּמְשַׁלֵּם לְשִׁנְאֵיו³³⁶ אֶל פְּנֵיו לְהַאֲבִידוֹ. וּמִחֲלָק הַעֲנִין הֵנָּה, כִּי מִשָּׁה וְאֶהְרֹן חֲטָאוּ חֲטָא אֶחָד, וְעִנְשׁ אוֹתָם עָלָיו בְּעוֹלָם הֵנָּה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (בְּמִדְבָר כ, יב): יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישְׁנִי וְכו' לְכֵן לֹא תְּבִיאוּ וְגו'.³³⁷ וְשֶׁאֲבָיָה בֵּן יִרְבֵּעַם עָשָׂה טוֹבָה אַחַת, וְגַמַּל אוֹתוֹ עָלֶיהָ בְּעוֹלָם הֵנָּה כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (מְלָכִים א' יד, ג): כִּי זֶה לְבַדּוֹ יָבֵא לִירְבֵּעַם אֶל קִבְרָה יַעַן נִמְצָא בּוֹ דְּבַר טוֹב.

הַמְּקַבֵּל - תורה שבעל פה. **הַשְּׁוֹה מִפְּרֵשׁ לְבַד** - מי שזכויותיו ועוונותיו שווים נדון בו בנפרד. **הַחֲכָם** - ה'. **בְּשַׁעַר** - בנושא. **לְהַעֲתִיקָם** - להעבירם. **כֹּל אֶחָד מֵהַגְּמוּלִים וְכו'** - בעולם הבא ישנו או שכר נצחי או עונש נצחי. **בְּכֹלל הַזְּכִיּוֹת** - עיקר שכר זכויותיו. **וּמְשַׁלֵּם לְשִׁנְאֵיו וכו'** - לרשע "בחיי משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא" (רש"י).

ביאורים

³³⁸ צדיק ורע לו, רשע וטוב לו

מהדורת אור עציון

אחת התופעות המעוררת שאלות אמוניות בכל הדורות, היא שאלת צדיק ורע לו רשע וטוב לו, בדבריו להלן נוגע רס"ג בנקודה זו. פעמים רבות יש צדיקים שיש להם חטאים רבים, לצדיקים כאלו רע בעולם הזה, כי הקב"ה מעניש אותם על חטאיהם בעולם הזה, כדי לגמול להם על רוב מצוותיהם בעולם הבא. וכן יש רשעים שטוב להם בעולם הזה, מפני שקיימו מצוות רבות, והקב"ה משלם לו שכר על המצוות בעולם הזה, ואת העונש יקבלו בעולם הבא. על תופעה זו נאמר בגמרא (קידושין לט, ב): "כל שזכויותיו מרובין מעוונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף את התורה כולה, ולא שייר ממנה אפילו אות אחת, וכל שעוונותיו מרובין מזכויותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים את כל התורה כולה".

³³⁹ מציאות זו תקפה אצל אדם שעשה כמה מצוות ועבירות, ואיננו מתחרט לא על הזכויות ולא על העבירות, אך צדיק שעשה עבירות והתחרט על המצוות שעשה, איבד בכך את כל המצוות שקיים מפני שהתחרט עליהן, כמו שנאמר (יחזקאל יח, כד): "ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עוול... כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה" וכן אמר ריש לקיש (קידושין מ, ב), שהתורה על הראשונות מאבד את כל מצוותיו.

³⁴⁰ וכן אדם שעבר עבירות אך התחרט עליהן ועשה תשובה, תשובתו מעבירה את החטא, כמו שנאמר (יחזקאל יח, כז): "ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה", וכן אמר (שם, כב): "כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו".

³⁴¹ על פי כלל זה ניתן להבין תופעה התמוהה בעיני בני אדם, ומביאה לידי פיקפוק אחר הנהגת ה'. לפעמים רואים צדיק שחזר בו מדרכו הטובה והרשיע, ומיד אחר שהתקלקל החל מזלו להאיר לו פנים. בני האדם הרואים זאת חושבים שמפני ששינה דרכו לרעה זכה בטוב, ואינם מבינים שהקב"ה משלם לו שכר בעוה"ז על הטובות שעשה לפני שחזר בו, ולכן נראה שיש לו מזל, ואילו העונש על חטאיו שמור לו לעולם הבא.

³⁴² כך להיפך, רשע שעבר עבירות והצליח בחיים, ומשעה שחזר בתשובה, הגלגל התהפך ומזלו הלך ממנו. הרואים זאת תמהים, כיצד דווקא כשהיטיב מעשיו הורע לו, והם אינם מבינים כי כעת הוא נענש על העבירות שעשה קודם שחזר בתשובה, על מנת לקבל שכר שלם יותר בעולם הבא. כאשר אנשים יבינו הסבר זה, לא יעלה בליבם כל ספק ויתחזקו בעבודת ה', כמו שנאמר (איוב יז, ט): "ויאחז צדיק דרכו, וטהר ידים יוסיף אומץ", ופירש שם רבנו: "ויאחז צדיק דרכו, כלומר הוא עצמו, אמר אין מעשיכם מבהילים אותי ולא אעזוב צדקתי".

³⁴³ ישנם אנשים שהתחכמו והקשו: אם בכוח העבירה לבטל את כל המצוות שקיים האדם, הרי שהעבירה חזקה מהמצוות, אם כך לא יכול להיות, שמצווה אחת תבטל את כל העבירות שעשה האדם במשך כל חייו, ומאידך, אם בכוח מצווה אחת לבטל את כל העבירות שהאדם עשה, הרי שהמצווה חזקה מהעבירות, אם כן איך יכול להיות שעבירה אחת תבטל את כל המצוות? בטענות הללו הם הצליחו לבלבל מאמינים. ויש להבין, מה שאמרנו ששינוי המעשים משנה את העבר, אין הלוונה למצווה או עבירה גיילה, אלא מדובר על שינוי המעשים עם חרטה על העבר, היינו שמתחרט על קיום מצוות או שחוזר בתשובה מהעבירות. רק שינוי היחס למעשיו בעבר, משנה את העבר, ולא עצם זה שעושה כרגע מעשים המנוגדים למה שעשה קודם.

לב הדברים

'וְהִצְרַכְתִּי לְבָאֹר הַזֶּה מִפְּנֵי שְׂרָאִיתִי אֲנָשִׁים מְזִיפִים הַדְּבָרִים'

'מזיפי הדברים' ניסו להטעות את האנשים. הביטויים 'חובה אחת שמפסידה הרבה זכויות' ו'זכות אחת שמתקנת הרבה חובות' נראים להם הפוכים. מי גובר? הזכויות או החובות?? רס"ג בפרק זה מבקש לבאר בדיוק את הנקודה הזו. זה לא עניין כמותי. אמת היא שאדם שרוב זכויות לו מעברות - מוגדר צדיק. אך אין זה בגין מספר הזכויות לכשעצמו, אלא כיוון שרוב הזכויות מראה שדרכו היא לעשות מצוות. אם התחרט על מצוותיו, אזי רשע יקרא, וכן להיפך: רשע שהחל לשוב בתשובה - הרי שצדיק הוא כעת, וההתייחסות אליו כזו היא. ישולם לו בעבור צדקתו בעולם הבא, ובעולם הזה - ינקוהו מעוונותיו. ודאי שבתחילת חזרתו מדרכו הרעה זכויותיו מועטות ביחס לעוונותיו, אך אף על פי כן העיקר הוא הכיוון שבו האדם צועד, הכיוון שבו אנו צועדים. להיכן אנו מכוונים את עצמנו, להיכן אנו שואפים וחותרים. ועל דרך זו - 'אֲפֹשֶׁר שִׁיְהִי לְצַדִּיק חֲטָאִים רַבִּים' [...] וְאֲפֹשֶׁר שִׁיְהִי לְחוֹטֵא זְכוֹת רַבּוֹת'. צדיק הוא צדיק גם אם הרבה עברות בידו, כי המגמה שלו היא רצון ה', ורשע הוא רשע למרות הזכויות שבידו.

הגמול בעולם הזה

³³⁸ וְעַל הַשְּׂרֵשׁ הַזֶּה אֲפֹשֶׁר שִׁיְהִי לְצַדִּיק חֲטָאִים רַבִּים, יְחִיב שִׁיְהִי בְּעֹבוֹרָם כָּל יְמֵי חַיָּו נִגְשׁ וְנִעְנֶה, וְאֲפֹשֶׁר שִׁיְהִי לְחוֹטֵא זְכוֹת רַבּוֹת, רְאוּי שִׁיְהִי בְּעֹבוֹרָם רַב יָמָיו בְּטוֹב. וּבָזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹנָם לְבָרְכָה (קדושין לט, ב) כָּל שִׁזְכוֹתָיו מְרַבֵּין לוֹ מְעוֹנוֹתָיו מְרַעֵין לוֹ, וְדוֹמָה כְּמִי שֶׁשָּׂרָף אֶת הַתּוֹרָה כְּלָהּ, וְכָל שֶׁעוֹנוֹתָיו מְרַבֵּין מְזִכּוֹתָיו מְטִיבִין לוֹ, וְדוֹמָה כְּמִי שֶׁשָּׂרָף אֶת הַתּוֹרָה כְּלָהּ. ³³⁹ וְזֶה הַמְּאָמָר בְּמִי שֶׁעוֹשֶׂה זְכוֹת וְחוֹבוֹת, וְבָעֵת שֶׁעוֹשֶׂה הַזְכוֹת לֹא הִתְחַרֵּט עַל הַחוֹבָה, וְבָעֵת שֶׁעוֹשֶׂה הַחוֹבָה לֹא הִתְחַרֵּט עַל הַזְכוֹת. אָבֵל מִי שֶׁעוֹשֶׂה זְכוֹת רַבּוֹת וְהִתְחַרֵּט עֲלֵיהֶם, כְּבָר אָבְדָם כְּלָן בְּחִרְטָתוֹ, וְבוֹ נֶאֱמַר (יחזקאל יח, כד): וּבְשׁוֹב צַדִּיק מִצְדָּקָתוֹ וְעָשָׂה עֵגֶל וְגוֹי'. ³⁴⁰ וְכִי שֶׁעָשָׂה חוֹבוֹת רַבּוֹת וְהִתְחַרֵּט עֲלֵיהֶם וְקָנִים חֲקֵי הַתְּשׁוּבָה, כְּבָר הִסִּירָם מֵעַל עֲצָמוֹ, וְבוֹ אָמַר (שם כז): וּבְשׁוֹב רְשָׁע מִרְשָׁעָתוֹ וְגוֹמַר. וְאַחַר כֵּן אָמַר (שם כב): כָּל פִּשְׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזְכְּרוּ לוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹנָם לְבָרְכָה (קדושין מ: מ) בְּבֹאֹר זֶה, בְּתוֹהָה' עַל הָרָאוֹנוֹת. ³⁴¹ וְעַל הַשְּׂרֵשׁ הַזֶּה גַּם כֵּן, אֲפֹשֶׁר שִׁיְהִי אִישׁ צַדִּיק, זְכוֹתָיו מוֹכְנוֹת לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, וְיִתְחַרֵּט עֲלֵיהֶם וְיִפְלוּ מִהֶחֱנֶה לְעוֹלָם הַבָּא, וְיִגְמְלוּ הַבּוֹרָא עֲלֵיהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה עַל קִצְתָם. וְיִרְאוּהוּ בְּנֵי אָדָם כְּאִשֶׁר הִחַל לְכַפֵּר חַחְלוֹ טוֹבוֹתָיו, וְיִמְלֹאֵם לֵבָם לְחֶטָא, וְהִטּוּבָה הִיא אֵינָה בְּעֵבוֹר מֶה שֶׁהִחַל בּוֹ מִן הַכְּפִירָה, אָבֵל הִיא חוֹבַת מֶה שֶׁהִיא מוֹכֵן לוֹ, וְהִפּוֹ בּוֹ עַל פְּנֵיו'. ³⁴² וְאֲפֹשֶׁר שִׁיְהִי אָדָם רְשָׁע, מוֹכְנוֹת חוֹבוֹתָיו לְעוֹלָם הַבָּא, וְיִתְחַרֵּט עֲלֵיהֶם וְיִשׁוּב, וְיִפְלוּ מֵעֲנוֹשׁ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְעוֹלָם הַבָּא, וְיִפְרְעוּ מִמֶּנּוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, בְּמֶה שֶׁאֵי אֲפֹשֶׁר, בְּלַעֲדָיו מֵעֲנֵשׁ עוֹלָמִי, כְּאִשֶׁר אֲנִי עֹתִיד לְבָאֵר. וְיִרְאוּ אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם, כְּאִשֶׁר הִחַל לְשׁוֹב מִחֲטָאתָיו, אֲזִי בָאוּ עָלָיו הָרַעוֹת, וְיִתְמָהוּ וְלֹא יַדְעוּ כִּי זֶה שֶׁמִּצָּאוּ אֵינָנו בְּעֵבוֹר מֶה שֶׁהִחַל בּוֹ, אֶךְ מִשְׁאַרִּית מֶה שֶׁסָּר מִמֶּנּוּ, וְכִאֲשֶׁר יִתְבוֹנְנוּ בְּנֵי אָדָם בְּמִינֵים הָאֵלֶּה, יִגְלוּ מֵעֲלֵיהֶם הַסְּפָקוֹת, וְיִחְזְקוּ לְבוֹתָם לְעִבּוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (איוב יז, ט): וְיֵאָחַז צַדִּיק דְּרָכּוֹ וְטָהַר יְדָיִם יוֹסִיף אֲמִץ. ³⁴³ וְאָם יֹאמַר אֹמֵר, שֶׁחוֹבָה אַחַת תִּפְסִיד זְכוֹת רַבּוֹת, אֵינָנָה עוֹשֶׂה זֶה, אֲלֵא שִׁישׁ עָמָה חֲרָטָה, בְּעֵבוֹר עֵלַת הַחֲרָטָה לֹא בְּעֵבוֹר עֲצָמָה. וְשִׁזְכוֹת אַחַת תִּתְקַן חוֹבוֹת רַבּוֹת, אֵינָנָה עוֹשֶׂה זֶה כִּי אִם עִם הַתְּשׁוּבָה, בְּעֵבוֹר הַתְּשׁוּבָה לֹא בְּעֵבוֹר עֲצָמָה. - וְהִצְרַכְתִּי לְבָאֹר הַזֶּה מִפְּנֵי שְׂרָאִיתִי אֲנָשִׁים מְזִיפִים הַדְּבָרִים, וְאֹמְרִים אִם יֵשׁ בְּשַׁעוֹר כְּפִירָה אַחַת, לְאָבֵד הַרְבֵּה מִן הָאֲמוּנָה, לֹא יִתְקַן לְהִיּוֹת בְּשַׁעוֹר אֲמוּנָה אַחַת, מֶה שֶׁיֵּאָבֵד הַרְבֵּה כְּפִירוֹת, וְאִם יֵשׁ בְּכַח אֲמוּנָה אַחַת, מֶה שֶׁיִּסִּיר הַרְבֵּה כְּפִירוֹת, לֹא יִתְקַן לְהִיּוֹת כְּפִירָה אַחַת, מֶה שֶׁיִּסִּיר הַרְבֵּה מִן הָאֲמוּנָה, וְיִהְיוּ הַמְּאָמִינִים נְבוֹכִים בְּדְבָרִים הָאֵלֶּה.

הַשְּׂרֵשׁ - העיקרון, הכלל. **וְנִעְנֶה** - מיוסר. **וְגו'** - סיום הפסוק: "כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה [...]" ובחטאתו אשר חטא במ' ימות'. **בְּתוֹהָה** - מתחרט. **וְהִפּוֹ בּוֹ עַל פְּנָיו** - הענישו אותו בכך שמקבל שכרו בעולם הזה. **בְּמֶה שֶׁאֵי אֲפֹשֶׁר וְכו'** - ישנם חטאים שאף ששב בתשובה צריך להיענש עליהם. **חֲרָטָה** - שמתחרט על מעשיו הטיבים.

ביאורים

344 -ג- צדיק רוע לו

מהדורת אור עציון

לייסורי הצדיקים בעולם שתי סיבות. הסיבה הראשונה, כמו שבארנו קודם: הקב"ה מעניש את הצדיקים על חטאיהם המבעים בעולם הזה, כדי לתת להם שכר שלם בעוה"ב. הסיבה השנייה לייסורי הצדיקים: הקב"ה מנסה את הצדיקים היכולים לעמוד בניסיון, כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה נה, ב): "היוצא הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעין למה שאינו מספיק להקיש עליו עד שהוא שוברו, ומה שהוא בודק בקננים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו, כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים, אלא את הצדיקים שנאמר: "ה' צדיק יבחן", וכנגד הסבל שהם סובלים בניסיון, הוא יגמול להם טובה, כמו שנאמר (תהילים יא, ה): "ה' צדיק יבחן, ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו". מטרת הניסיון להוכיח לבני האדם, שבחירת ה' בצדיקים אינה בחירה שתמית, אלא מחמת מעלה גדולה שיש להם, בזכותה הם מסוגלים לעמוד בניסיון קשה. הדוגמא הבולטת ביותר לניסיון שמנסה הקב"ה אדם היא ייסורי איוב.

345 כאשר אדם סובל ייסורים בגלל מעשיו הרעים, אם הוא שואל את ה' על הסיבה לייסוריו, בדרך כלל יקבל תשובה על כך, כמו שאומר ירמיה (ה, יט): "והיה כי תאמרו תחת מה עשה ה' אלהינו לנו את כל אלה, ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם, כן תעבדו זרים בארץ לא לכם". ידיעת סיבת הייסורים במקרה זה מועילה לאדם, כי היא מעוררת אותו לחזור בתשובה.

346 לעומת זאת כאשר סיבת הייסורים היא ניסיון, גם כאשר הוא שואל את הסיבה לייסורים, אין הקב"ה מגלה, כמו שאמר משה רבנו (במדבר יא, יא): "למה הרעת לעבדך..." ולא נענה, וכן איוב שאל (איוב י, ב): "הודיעני על מה תריבני" ולא השיבו. והטעם שאין ה' מגלה את הסיבה, כדי שלא יטענו אנשים, שהצדיק עמד בניסיון מפני שידע שהוא מנוסה ועומד לקבל שכר גדול על כך.

רס"ג כותב רעיון זה גם בפירושו לאיוב בתחילת פרק לח: "ואומר אני איוב עם כל צדקותיו היו לו מקנאים רבים, כפי שהקדמנו בהקדמת הספר, שהיו מדמים שאין כל משמעתו לרצון ה' אלא כדי לשמור את אושרו. וכבר ידעת, יעזרך ה', שהוא נתייטר תחילה בממונו, ולא הועיל לו הדבר אצל מקנאיו מאומה, אלא אמרו: "עור בעד עור" ואחר כך נתייטר בגופו, ואילו באר לו ה' שיגמלהו על מה שהוא מייסרו, היו יכולים לומר שלא הוחיל איוב לייסורים אלא מפני שהבטיח לו ה' את האושר הנצחי, ואילו לא הבטיחו לא היה מתחולל. לפיכך חייבה חכמתו יתהדר ויתרומם, שלא לבאר לו תכלית המצב שהוא נמצא בו, כדי שתסתלק טענת מקנאיו ויתברר אצלם יושר תוחלתו וצדקתו. וכבר ביקש איוב בכך ונשתדל שידוע ה' מדוע הביא עליו את הייסורים, והוא אמרו (איוב י, ב): "הודיעני על מה תריבני", "מי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תכונתו" (איוב כג, ג), ולא הודיעו. וכאשר אנו מתחקים אחרי הרבה מאורעות הראשונים, אנו מוצאים שכל מי שייסר אותו ויתרומם באיזה דבר, וביקש מה' שידוע מדוע בא עליו את הדבר, הרי הדבר הזה נחלק לשנים: אם היה המיוסר מתייטר מפני שהוא חייב, מבאר לו ה' את הדבר ואומר לו, זה בגלל רוע מעשיך, כאמרו (ירמיה ה, ט): "והיה כי תאמרו תחת מה עשה ה' לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי...", וכן (ירמיה טז, י-יא): "והיה כי תגיד לעם הזה... ואמרת אליהם על אשר עזבו אבותיכם אותי". ואם היו הייסורים דרך ניסיון ולא קדם לכן חטא, הרי אין ה' מודיעו, כדי שלא תמטע בעיני בני אדם תוחלתו וסבלו, כמו שמצאנו שמשא ביקש מה' להודיעו על מה יסרו בנייהול שש מאות אלף וסבילת סכלותם וחטאיהם ואמר (במדבר יא, יא): "למה הרעת לעבדך", ולא ענהו ה' על כך, אלא אמר לו דבר אחר (שם, טז): "אספה לי שבעים איש". וכאשר ביקש ממנו על הייסורים שבאו על בני ישראל לקושש קש לתבן בארץ מצרים כאשר אמר פרעה (שמות ה, ז): "לא תאסיפון לתת תבן לעם", והיתה שליחותו של משה הסיבה לאותו עינוי באומרו כי נרפים הם, ואמר משה (שם, כב-כג): "למה הרעות לעם הזה, ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה", ולא ענהו על כך מאומה, אלא אמר לו דבר אחר (שם ו, א): "עתה תראה". וכיוון שזה הוא דרך המתנסים, שאינו מודיע להם שיגמלם על כך אלא מניחם עם ההרוי ליבם בלבד, הרי איוב אחד מן המתנסים, ובפרט בגלל המקנאים העומדים נגדו, שלא יאמרו כי מאחר שהודיעו שיגמלהו הוחיל וסבל, כדרך שסובל שותה הרפואה כשאומרים לו שזה יועיל לך".

ג- 344 ואחר פן אמר, כי אני מוצא יסורי הצדיקים בעולם הזה על שני דרכים, אחד מהם על חטאים מעטים, כאשר הקדמתי לבאר, והשני התחלת רעה יביאה הבורא עליהם, כשידע מהם שהם סובלים אותה, ואחר פן יגמלם עליה טובה, כמו שכתוב (תהלים יא, ח): ה' צדיק יבחן. ולא נהג לעשות פן עם מי שאינו סובל, מפני שאין בו תועלת. אבל התועלת בסבל הצדיקים, כדי שידעו בני האדם, כי לא בחרם האלהים לחנם. וכאשר ידעת מענין איוב וסבלו. 345 אלא אם יהיה האדם נענש ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו על מה הביאם עליו, נהג להודיעו, כאשר אמר (ירמיה ה, ט): והיה כי תאמרו תחת מה עשה ה' אלהינו לנו את כל אלה וגו', ונבזה תקון מפני שמביאו לסור מחטאתיו. 346 וכאשר יהיה האדם נבחן ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו למה הביאם עליו, נהג שלא להודיעו. כאשר אמר משה רבנו (במדבר יא, א): למה הרעת לעבדך? ולא באר לו. ואמר איוב (איוב י, ב): הודיעני על מה תריבני? ולא באר לו. ונבזה עוד תקון, כדי שלא יהיה סבל הצדיק נקל אצל בני אדם, ויאמר לא סבל כי אם בעבור שידע כי גמולו יהיה גדול.

סובלים אותה - שהייסורים לא יפגעו במדרגתם הרוחנית, אדרבה - הניסיון ירומם אותם.
שידעו - כשרואים את הצדיק מתגבר על הקשיים והייסורים. **ונבזה** - בתשובה האלוקית.
נקל - מזולזל. **ויאמר** - המזולזל יגיד שהצדיק עמד בניסיון רק בגלל השכר הגנוז בו.

ביאורים

מהדורת אור עציון

³⁴⁷ לא רק ה"צדיק" מקבל ייסורים אלא גם "השלם" שאין לו חטאים מתייסר, כדי שיקבל שכר גדול לעולם הבא. דוגמה לכך ילדים, שבחודאי אין בהם חטא, ואנו רואים שיש ילדים המתייסרים בעולם הזה, ואין ספק שה' יתן להם שכר על כך בעולם הבא. ייסורים אלו דומים לאב המכה את בנו כדי למנוע ממנו להתקלקל, או לנטילת תרופות מרות, כמו שכתוב בתורה (דברים ח, ה): "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרר", וכן (משלי ג, יב): "כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה".

³⁴⁸ ואם יאמר אדם, הרי הקב"ה יכול לתת לאדם תוספת שכר גם בלי לייסר אותו, אם כך מדוע הוא צריך להתנסות ולסבול? ניתן לשאול את השאלה באופן כללי יותר: מדוע נברא האדם, אם בשביל שיקבל שכר בעולם הבא, שייתן לו הקב"ה את השכר בלי עמל? שאלה זו נשאלה לעיל במאמר א' פרק ד', והשבנו שהשכר גדול יותר כאשר האדם מקבל אותו כשכר על מאמציו ולא כמתנת חנים, וכך נאמר גם ביחס לייסורים.

³⁴⁹ רשע וטוב לו

לאחר שעסקנו בייסורי הצדיקים, נדון בשלוות הרשעים, מדוע הקב"ה מאריך אפו לרשעים העוברים על מצוותיו? נביא לזה שבעה הסברים (בתרגום ר"י אבן תיבון הביא רק חמישה הסברים. הרב קאפח בתרגומו כתב שיש שישה הסברים, על ההסברים שכאן הוא מוסיף הסבר שראינו לעיל: "מהם מי שמאריך לו כדי לשלם לו מעט הזכויות שעשה"):

³⁵⁰ **הסבר ראשון** - יש רשעים שהקב"ה יודע שהם עתידים לשוב בתשובה, לכן מאריך את ימיהם ולא מענישם. דוגמה לזה מנשה מלך יהודה שהיה רשע, והקב"ה האריך אפיו לו עשרים ושתים שנה ולא הענישו, עד ששב שלושים ושלוש שנים, אף שתשובתו לא הייתה מושלמת.

הסבר שני - לעיתים הקב"ה מאריך ימיו של רשע, מפני שעתידי לצאת ממנו בן צדיק, למשל חזקיה שיצא מאחז (מלכים ב טז, כ), ויאשיהו שיצא מאמון (מלכים ב כא, יט-כד).

הסבר שלישי - יש רשעים המשמשים את הקב"ה ככלי לפגוע ברשעים גדולים מהם, כמו שנאמר על אשור (ישעיה י, ו): "בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלול שלל ולבזו בז".

³⁵¹ **הסבר רביעי** - יש רשעים המקבלים הארכה על פי בקשתו של צדיק, כמו אצל לוט (בראשית יט, כא): "הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה", וקיבל זאת בזכות אברהם.

הסבר חמישי - לעיתים הקב"ה משאיר רשע בחיים כדי לחזק את עונשו, כמו פרעה שהקב"ה הציל אותו מעשר המכות, כדי להטביע אותו בים, ככתוב (תהלים קלו, טו): "ונער פרעה וחילו בים סוף".

³⁵² את שאלתו של ירמיה (ירמיה יב, א): "מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד", יש לבאר ע"פ מה שאמרנו קודם, אין הוא שואל מדוע לרשעים טוב בעולם הזה, אלא שאלתו, מבין הסיבות הנ"ל, מהי הסיבה לטובת הרשעים בימיו. הקב"ה משיב לו שזו הסיבה האחרונה, היינו ה' ממתין ולא מעניש את הרשעים כעת, כדי שהחוטאים יקבלו עונש גדול בעתיד, כמו שנאמר (ירמיה יב, ד): "עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש מרעת יושבי בה".

³⁵³ לכאורה הפסוק (קהלת ט, יח): "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה" סותר את מה שאמרנו - כי ממנו מובן לכאורה, שעל ידי חטא אחד ניתן לאבד את העולם הבא, כמו שעולה ממשלו של שלמה, שהמשיל זאת לזבוב שנפל לתוך שמן וקלקל את כולו, שאמר (קהלת י, א): "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח". ופירש רבנו: "החוטא מפסיד את הטובה כמו שמבאישים הזבובים המתים את השמן, וכך מונע מלהגיע אל החכמה והכבוד אפילו מעט סכלות". אולם יש להסביר את הפסוק על פי מה שאמרנו כך, אדם שיש לו מאה עבירות ומאה מצוות, אם יעבור עבירה אחת הרי הוא רשע, מפני שהגדרת "רשע" היא מי שיש לו רוב עבירות. על זה אהבה הזהרתו של שלמה, אל לו לאדם לחטוא, שמא עבירה זו היא המכריעה אותו, ומכניסה אותו לכלל "רשע".

³⁴⁷ ואמר עוד כי אפלו השלם יתכן שפמיעין לו לגמול אותו, כי אני מוצא העוללים מרעים להם, ואין ספק אצלי בגמולם. ויהיה היסורין שמיביא עליהם הבורא לטוב להם, כמו מוסר אביהם להם להכותם ולאסרם, כדי למנוע מהם ההזק, וכאשר ישקם הרפואות המרות הנמאסות להסיר מחלותם. וכמו שאמר (דברים ח, ה): כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרר. ואמר עוד בכמו זה (משלי ג, יב): כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגומר. ³⁴⁸ ואם יאמר אומר הוא יכול להיטיב להם בשעור הגמול הזה מבלתי יסורין, נשיבהו בתשובתו הראשונה אשר אמרנו, כי נטה בנו אל החלק הגדול° כי ההשבה על דרך הגמול יותר גדולה ממה שעל דרך החסד.

³⁴⁹ ואחר כן אמר, כי טובת הכופרים לעולם הזה והארכתם, היא על שבעה דרכים. ³⁵⁰ יש מהם מי שידע הבורא ממנו שעתידי לשוב, והוא מאריך לו° כדי שתשלם תשובתו, כאשר מצאנוהו שהאריך למנושה כ"ב שנה עד שחזר בתשובה ל"ג שנה אף על פי שתשובתו לא נשלמה לו°. ומהם מי שהאריך לו כדי שיצא ממנו בן צדיק, כאשר האריך לאחז ויצא ממנו חזקיהו, וכאשר האריך לאמון ויצא ממנו יאשיהו. ומהם מי שפאריך לו להנקה בו° מאנשים רשעים ממנו, כאשר אמר על אשור (ישעיה י, ו): בגוי חנף אשלחנו וגו'. ³⁵¹ ומהם מי שפאריך בעבור בקשת הצדיק על דבר שיהיה בו תקנתו, כמו שאמר ללוט (בראשית יט, כא): הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי וגו'. ומהם מי שפאריך לו להקביד עליו הענש, כאשר הציל פרעה מעשר המכות עד שהטביעו בים, כאשר אמר (תהלים קלו, טו): ונער פרעה וחילו בים סוף. ³⁵² ועל הענינים האלה שאל ירמיהו אלקיו על האנשים הרשעים, להודיעו על איזה דרך הוא מאריך להם, לא שהיה הדבר רע בעיניו° כשאמר (ירמיה יב, א): מדוע דרך רשעים צלחה וגומר. והודיעו כי הוא על הפנים האחרונים, כדי לענשם ענש חזק, כאשר אמר בפירשה שאחריה (שם ד): עד מתי תאבל הארץ וגו'. ³⁵³ וכיין שבארתי מה שפאריך אליו בשער הצדיק והרשע, אחר אליו שאמר, הנה אנחנו רואים הפתוב אומר (קהלת ט, יח): וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ודמהו כזבוב נופל בשמן רוקח, כמו שאמר אחריו (שם י, א): זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. אין זה כי אם על קריאת השם בלבד°, כאלו היו לו לאדם מאתים ואחד מעשים, מהם מאה זכיות ומאה חובות, יהיה ענינו שנה, ואם היה הפועשה האחד טוב, נקרא בו צדיק. ואם היה רע, נקרא בו רשע.

נטה בנו אל החלק הגדול - ה' רוצה להיטיב לנו טובה מרובה. **מאריך לו** - ממתין מלהענישו. **לא נשלמה לו** - תשובה חלקית. **בו** - בעזרתו. **רע בעיניו** - ירמיה ודאי ידע שיש טובה בהנהגת ה', שמצליח את דרך הרשעים. **קריאת השם בלבד** - כלומר, אין כוונת הפסוק שחטא אחד מפסיד את המצוות שעשה, אלא שלפעמים חטא אחד מכריע את מעשיו שיהיו 'רוב עברות', ונמצא שמחמתו נקרא רשע.

ביאורים

³⁵⁴ ד- פירוט דרגות האדם

מהדורת אור עציון

בתחילת פרק ב אמר רס"ג: "שמדרגות בני אדם בשער הזכיות והחובות עשרה מעלות; **צדיק ורשע, ועובד וממרה, ושלים ומקצר, וחוטא ומזיד, ושב וכופר.**" בפרקים הקודמים הוא דן במדרגות צדיק ורשע, ומתוך כך דן בסוגיות צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ועתה הוא חוזר לדון בשאר המדרגות.

עובד - עובד הוא אדם שבחר לקיים מצווה אחת בשלמות כל ימי חייו, אף שלעיתים הוא עובר על מצוות אחרות, אך על מצווה זו הוא מקפיד שלא לעבור. לדוגמה, הוא מחליט לא לבטל אף תפילה ושלא לעבור על זמן תפילה, או לקיים את מצוות כיבוד אב ואם, או להשיג ממון רק על פי דין, וכן על זו הדרך, שבמצווה מסוימת מקפיד בכל הנא.

³⁵⁵ על דרגה זו אמרו חז"ל (קידושין פרק א משנה י, וראה פירוש הרמב"ם למשנה מכות פרק ג, טז): "כל העושה מצווה אחת מטיבין לו ומאריכין את ימיו ונוחל את הארץ", ופרשו זאת (ירושלמי קידושין פרק א ה"י) שייחד מצווה מסוימת, כגון: כיבוד אב ואם, אבל אדם שמקיים מצוות אך לא בחר להקפיד על מצווה אחת שלא לעבור עליה לעולם, לא נקרא "עובד".

³⁵⁶ **מורד** - אדם שהחליט לעבור על מצווה מסוימת באופן קבוע הוא מורד, וחכמים קראו לאדם כזה "משומד" (ראה חולין ה, א וע"ז כו, ב שם עוסקת הגמרא במומר). דוגמה לזה, אדם שחושב שבמצווה מסוימת חז"ל החמירו יותר מדי, ולכן מזלזל בה, או שקשה לו לשמור מצווה מסוימת, ולכן מחליט שאין שומר עליה.

³⁵⁷ **שלם** - אדם ששומר את כל מצוות העשה והלא תעשה, ואין הוא עובר על אף אחת מהן, וזהו הנקרא צדיק גמור. אף על פי שאנשים חושבים שלא יכול להיות אדם ששומר את כל המצוות ואינו נכשל כלל, הם טועים. אם לא הייתה קיימת מציאות של אדם השומר את כל התורה כולה, הקב"ה לא היה מצווה את בני האדם לשמור על המצוות, מפני שהוא מצווה את בני האדם רק דברים שהם מסוגלים לעמוד בהם.

³⁵⁸ לכאורה אפשר להקשות, כיצד אפשר לומר שיש אנשים ללא עוונות, הרי כתוב: "ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם", משמע שהשעיר בא לכפר על כל בני ישראל שחוטאים? אלא יש לומר, שהפסוק לא בא לקבוע מציאות, אלא להתייחס למציאות אפשרית, דהיינו אם אנשים חטאו, השעיר מכפר עליהם, ומי שלא חטא, הקרבת השעיר היא זכות בעבורו.

³⁵⁹ ואם יאמר אדם, הרי כתוב (קהלת ז, כ): "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" הרי שאין אדם שלא חוטא? אך אין זה נכון, אין כוונת הפסוק לתאר את המציאות, אלא את היכולת, כלומר אומר הפסוק שאין אדם שיכול לעשות רק טוב ואין לו יכולת לחטוא. גם לצדיק יש שני יצרים, יצר טוב ויצר רע, אלא שהצדיק משליט את יצר הטוב על יצר הרע, ולכן יש צדיקים שלא חוטאים כלל.

³⁶⁰ **מקצר** - אדם המזלזל במצוות עשה, כגון אדם המזלזל בציצית, תפילין, סוכה, לולב, שופר וכו'.
³⁶¹ **חוטא** - אדם העובר על מצוות לא תעשה הקלות ולא על החמורות. כיצד נדע מהי מצות לא תעשה קלה ומהי חמורה? דבר זה אנו לומדים על פי עונשה בעולם הזה, מצוות לא תעשה שלא החמירה התורה בעונשה בעולם הזה, היא מצוות לא תעשה קלה, כגון: נבילה, טריפה, לכישת שעטנז, עוננות וכחש, וכן כל מצוות לא תעשה הדומות להן.

³⁶² **המזיד** - העובר על מצוות לא תעשה החמורות, היינו שעונשן חמור בעולם הזה, כרת, מיתה בידי שמים וארבע מיתות בית דין, שבאים על איסורים חמורים כגון: עריות, חילול שבת, אכילה ביום כיפור, חמץ בפסח וכו'.

³⁶³ **כופר** - אדם שעזב את העיקר, היינו את האמונה בה'. יש שלושה סוגים של כופרים -

1. מי שלא עובד את ה' אלא עובד עבודה זרה, כמו: פסל ומטיבה, אדם, שמש או ירח, כמו שנאמר (שמות כ, ב-ג): "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ".
2. אדם שלא עובד את הקב"ה ולא עובד אלוה אחר, כמו שאמר איוב (כא, יד): "ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו".
3. אדם המסופק באמונתו, ואף שנראה כמאמין, מתפלל ומתחנן, אך אין ליבו ואמונתו שלמים, כמו שנאמר (תהילים עח, לו-לז): "יפתוהו בפייה ובלשונה יכזבו לו וליבם לא נכון עימו ולא נאמנו בבריתו".
³⁶⁴ כל האנשים הללו, אם יחזרו בתשובה, ימחלו עוונותיהם בעולם הזה, חוץ מהעבירות שכתוב בהן: "לא ינקה", שעליהן מקבלים יסורים בעולם הזה.

להצלחת יואל דוב בן מרדכי הי"ו
לעילוי נשמת שושן בן פלילה ז"ל

ד-³⁵⁴ אך העובד הוא אשר יחד לו מצוה אחת, לא יעברנה כל ימי חייו, שאם יסכים בזולתה³⁵⁴ או העובד יחלק בה³⁵⁴, לא יקצר בזאת כלל, כאלו שם לעצמו שלא יאבד תפלה בזמנה, או שלא יקנה ממון מצד אסורה בשום פנים, או שלא יבעל בעילת אסורה מעולם, והדומה לזה.³⁵⁵ וכמו שאמרו רבותינו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו ונוחל את הארץ, ובארו זה כגון שיחד לו מצוה אחת לעשותה כגון כבוד אב ואם. אבל מי שלא הניח מצוה שלא עבר עליה פעם אחת אינו נקרא עובד.

³⁵⁶ **אבל** הממרה הוא מי ששם לעצמו חק לחלק על מצוה אחת תמיד, וקדמוננו קוראים אותו משפד. והדמיון בזה כאלו יש בבני אדם מי שרואה כי מצוה מהמצוות קצרה בה, והוא משתדל לשמרה כאלו היה קשה לו, מצוות הרבית או מצוות המאכל, והוא מתנהג באחת מהם כפי מה שיזדמן לו. ועל כן יש לכל אדם מצוה כפי התחלקות דעתם.

³⁵⁷ **אבל** השלם מי שהתיישר לו³⁵⁷ לקיים כל המצוות והאזהרות ולא קצר במאומה מהם, והוא שיקרא צדיק גמור. אף על פי שבני אדם חושבים כי מציאת³⁵⁷ אדם שהוא כן, רחוק שימצאו לו כל דרכיו, ואני רואה שיתיישר זה, כי אם לא יהיה לא היה החכם³⁵⁸ מצוה בו.³⁵⁸ ואם יאמר אומר, מפני שמצאנו בתורה (במדבר כח, כב): ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם, ידענו כי אי אפשר בלתי חטא, נאמר כי זה נכתב על האפשר, ואם יחטא יכפר לו בו, ואם לא³⁵⁹ יהיה לנו עליו הגמול. ואם יאמר, איך אמר (קהלת ז, כ): כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא? נאמר לא אמר זה כי אם על היכלת³⁵⁹, כי אין אחד מן הצדיקים יכול לעשות טוב אלא הוא יכול לעשות רע, אבל הוא בורר בטוב ומגבירו על הרע.

³⁶⁰ **אבל** המקצר הוא המקל במצוות עשה, והוא שנאמר עליו עובר על מצוות עשה, והוא המקל בתפילין ובציצית ובסכה ולולב ושופר והדומה לזה, והוא במעלה³⁶⁰ הזאת מן החטא.

³⁶¹ **אף** החוטא הוא העובר על מצוות לא תעשה, אבל לא על החמורות, ובא זה צד נדע שאינם חמורות? מפני שלא הגדילו ענשם בעולם הזה, והוא נקרא עובר על מצוות לא תעשה, והוא כמי שמקל בגבלה וטרפה ושעטנז ובעוננות ובכחש, והדומה לזה שענינו במעלה הזאת מן החטא.

³⁶² **אבל** המזיד הוא שעובר על החמורות, והם שיש בו כרת בידי שמים, ומיתה בידי שמים, וארבע מיתות בית דין, ובזה נדע כי הם חמורות, כמו העריות וחילול שבת והאכילה ביום הכפורים, וחמץ בפסח, והדומה לזה, הוא במעלה הזאת מן החטא.

³⁶³ **אבל** הכופר הוא העוזב העקר, רוצה לומר בורא הכל יתברך ויתעלה, ועזבו אותו על שלשה דרכים, אם שיהיה עובד זולתו מדמיון עשוי³⁶³, או אדם או שמש או ירח, וכמו שיש בלא יהיה לך אלהים אחרים, או שלא עבד זולתו ולא עבדו, והוא אינו עובד דבר, לא אמת ולא שקר, וכמו שיש בפרשת (איוב כא, יד): ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו. או שיהיה בספק באמונתו, והוא נקרא בשם מאמין, ואפשר שיתפלל ויתחנן ואין לבו שלם ומאמין, והוא מפתה במאמרו ובאמונתו, ונאמר (תהילים עח, לו-לז): ויפתוהו בפייה ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. והוא נקרא מי שנתחלל בו שם שמים, והוא במעלה הזאת מן החטא.³⁶⁴ ואלא כלם כאשר ישונו, יכפר להם בעולם הזה, חוץ כמה שכתב בו הבורא לא ינקה, כי אי אפשר שלא תבוא עליו רעה עולמית.

בזולתה - מצווה אחרת. **יחלק בה** - יעבור על מצווה אחרת. **התיישר לו** - דרכו ישרה. **מציאת** - מציאות. **החכם** - ה'. **ואם לא וכו'** - אם לא יחטא אדם מישראל, תפקיד הקורבן יהיה להרבות את שכרנו. **היכלת** - הבחירה החופשית. **במעלה** - מדרגה. **מדמיון עשוי** - פסל ומטיבה.

ביאורים

365 -ה- שלבי החזרה בתשובה

מהדורת אור עציון

השב בתשובה - הסוג העשירי הוא השב בתשובה, כלומר אדם שעבר את ארבעת שלבי התשובה, שהם: עזיבה, חרטה, בקשת סליחה והחלטה שלא לחזור לעשות את החטאים.

³⁶⁶ ארבעת השלבים הללו מופיעים בפסוק אחד (הושע יד ב-ד): "שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוונך, קחו עימכם דברים ושובו אל ה', אמרו אליו כל תשא עוון וקח טוב, ונשלמה פרים שפתינו, אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום". הנביא אמר: "שובה", שוב מהמצב בו היית, היינו עזיבת החטא. "כי כשלת בעוונך", זו החרטה, כאשר האדם רואה את החטא כדבר המכשיל אותו הוא מתחרט על שעשה אותו. "קחו עמכם דברים", זו בקשת הסליחה.

³⁶⁷ בהמשך הפסוק: "אמרו אליו כל תשא עוון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו" המילה כל איננה מובנת, וצריך לבאר, שהמילה "כל" כאן מקורה בארמית ומשמעותה כנגד, וכך ביאור הפסוק: כנגד הכפרה ומחילת החטאים, קח טוב, היינו ההודאה שנודה לך, ונאמר: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך" (תהילים כה, ח).

³⁶⁸ אנו מוצאים את המילה "כל" במשמעות זו בפסוק נוסף (ישעיה ל, ה): "כל הבאיש על עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבושת וגם לחרפה", פירוש הפסוק, כנגד העובדה שהמרו דברי ובטחו בעם אחר שאינו לעזר ולמועיל, לכן יהיו לבושת ולחרפה. המילה "כל" מקורה בביטוי: "כל קבל" המצוי בספר דניאל, שפירושו: כנגד. מילה זו השתרשה במשמעות זו גם בעברית, כמו שנאמר (קהלת ה, טו): "כל עמת שבא כן ילך".

³⁶⁹ בפסוק שהבאנו לעיל כמקור לחלקי התשובה, נאמר: "ונשלמה פרים שפתינו". נראה שהפסוק חסר וצריך להשלים אות אחת כדי שהפסוק יובן: ונשלמה כפרים שפתינו. וכן אפשר לפרש ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו. (כמו שראינו יש מילים נסתרות במאמר שני פרק ז"ה ואחרים משתבשים).

³⁷⁰ בסוף הפסוקים מהם למדנו את חלקי התשובה נאמר (הושע יד, ד): "אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו" ומכאן למדו שהחלק הרביעי של התשובה הוא ההחלטה שלא לשוב על החטא. בפסוק מוזכרים אשור, סוס ועבודה זרה, שהם החטאים העיקריים של עם ישראל באותה תקופה, כמו שמופיע בתחילת ספר הושע: (הושע ח, ט-יא) "כי המה עלו אשור פרא בודד לו... כי הרבה אפרים מזבחות לחטוא". אילו היו חטאי העם רצח, גניבה וניאוף, היה הושע אומר, דם נקי לא נשפוך, נאוף לא ננאף, גניבה לא נגנוב, אולם כיוון שהוא מזכיר רק את החטאים האלה, הרי שאלו החטאים העיקריים של העם.

ה-ה-³⁶⁵ והעשירי הוא השב, המקיים עניני התשובה. ועניני התשובה ארבעה, העזיבה, השב והחרטה, ובקשת הפירה, ושיקבל על עצמו שלא ישנה.³⁶⁶ וארבעתם מקבצים במקרא במקום התשובה, באמרו (הושע יד, ב-ד): שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוונך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו, אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. ואמרו שובה, שוב ממה שיהיית בו, והוא שער עזיבת החטאים. ואמרו: כי כשלת, רוצה בו החרטה, רוצה לומר כי החטאים ההם רעים ומכשילים. ואמרו: קחו עמכם, רוצה בו בקשת הפירה.³⁶⁷ ויש הנה מלה נכרית, כל תשא עון וקח טוב, כנגד מה שתכפר לנו, נודה לך ונאמר טוב וישר ה',³⁶⁸ וכמו המלה הזאת (ישעיה ל, ה): כל הוביש על עם לא יועילו למו, ועקר גזרתו מן כל קבל אשור בלשון התרגום, וכבר התחבר עם העברי באמרו (קהלת ה, טו): כל עמת שבא כן ילך.³⁶⁹ ובו עוד: ונשלמה פרים שפתינו, יתכן להיות כפריים, ויתכן שיש בו הסתרה, ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו.³⁷⁰ ואמרו: אשור לא יושיענו, ועל סוס לא נרכב, ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו, שער עזיבת ההשנות. וספר הנה אלה הג' דברים, על אשור וסוס ועבודה זרה, מפני שהם הנראים יותר במיני החטאים שחטאו, פאשר הוא פתוב בתחלת הספר (הושע ח, ט): כי המה עלו אשור פרא בודד לו. ועוד (שם יא): כי הרבה אפרים מזבחות לחטא. וכן אם היו הנגלים שבחטאי העם גנוב ורצוח ונאוף, היה אומר דם נקי לא נשפך, נאוף לא ננאף, וגנבה לא נגנוב.

שער - ענין. **מלה נכרית** - המילה 'כל' פירושה כאן הוא "כנגד", וזהו פירוש חריג. **כל קבל** - מולו, כנגדו. **כפריים** - כמו פרים. **הסתר** - מילה נסתרת וחסרה במשפט. **עזיבת ההשנות** - קבלה לעתיד שלא יחטאו עוד. **הנראים יותר** - מפורסמים.

ביאורים

מהדורת אור עציון

³⁷¹ רוב בני האדם עומדים בשלושת החלקים הראשונים של התשובה, עזיבה, חרטה ובקשת סליחה, הקושי העיקרי הוא בשלב הרביעי, ההחלטה שלא לחזור לחטא. בשעת צום ותפילה, אנשים בוודאי עוזבים את החטא, מתחרטים ומבקשים כפרה, אך את ההחלטה שלא לשוב לחטא, רבים לא מקבלים באופן שלם.

³⁷² מהי הדרך לחזק את האדם בקבלת ההחלטה שלא לחזור לחטא? נראה שהעצה היא לדבוק במידת הפרישות. האדם חוזר לחטא בגלל שהוא דבק בתענוגות החיים. אם הוא יזכור את חלישות גופו, את עוניו ויגיעתו בעולם הזה ואת ייסוריו, ושסופו למות, וגופו יפסד וימאס, הרי שימאס בעולם הזה ותועבותיו, ולא יתאוה להם, וממילא לא ירצה לחזור לעבירה. מפני ששלב זה קשה ביותר בתהליך התשובה, כתבו חכמים פיוטים הנאמרים ביום הכיפורים: "אתה מבין שרעפי לב", "אל נא תבוא בתוכחות", "אדון כל פועל" ועוד, שענינם תחינה לה' שלא יכעס על האדם החוזר לחטא.

³⁷³ לארבעת יסודות התשובה מצטרפים שלושה עניינים, הנוגעים לשלמותה של התשובה, והם: תוספת בתפילה, תוספת בצדקה והשבת בני אדם למוטב. על צדקה ותפילה נאמר (משלי טז, ו): "בחסד ואמת יכופר עוון, וביראת ה' סור מרע", "בחסד ואמת יכופר עוון" זוהי הצדקה, "וביראת ה' סור מרע", זו התפילה. על השבת אנשים בתשובה נאמר (תהילים נא, טו): "אלמדה פושעים דרכיך וחסאים אליך ישובו". בזכות שלוש המצוות החשובות האלו, הקב"ה מוחל על העוונות. הראב"ע מקשר את הפסוק לנאמר בתחילת הפרק: "למנצח מזמור לדוד בבא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע... כי פשעי אני אדע וחסאי נגדי תמיד".

³⁷⁴ כאשר אדם שב בתשובה בלב שלם, אף אם אחר כך חוזר לסורו ולא עומד בפיתוי היצר, תשובתו מקובלת ואין זה פוסל את התשובה. מכוח התשובה נמחלות כל העבירות שעשה קודם ששב, ואין הקב"ה מחשיב עוד את העבירות שמחל עליהן. חטאי האדם, אם ישל, נמנים רק מכן ולהבא. דבר זה נכון, גם אם עשה תשובה וחזר ונפל כמה וכמה פעמים, בכל פעם שחזר בתשובה בכל ליבו, הקב"ה מוחל לו על כל החטאים שעשה קודם ששב.

³⁷⁵ לכאורה קשה על דברינו מהפסוק בעמוס (ב, ו): "על שלושה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו", ממנו משמע שה' קורא לאדם שלוש פעמים לחזור בתשובה, אם לא שב, נגזרת עליו הגזירה, וגם אם יחזור בתשובה, הקב"ה לא מקבל את תשובתו, "על ארבעה לא אשיבנו". אך אין זה נכון, דברי עמוס לא מדברים על קבלת עצם התשובה, אלא על הייסורים בגלל החטא בעולם הזה. אם ישראל עושים תשובה, אחר הקריאה הראשונה, ה' מוחל ואין הם נענשים, כך בפעם השנייה והשלישית, אבל אם חוטאים ברביעית, שוב אין בכוח התשובה למנוע את העונש בעולם הזה. ואף שה' מעניש אותם בעולם הזה, אין זה מבטל את התשובה, והיא מועילה לעולם הבא.

לא לשנות בחטא

³⁷¹ וכאשר ישלמו אלה הארבעה הם גדרי התשובה, ואינני ירא על רב עמנו שיפילו^ו מגדרי התשובה, כי אם זה השער^ו הרביעי, רוצה לומר ההשנות^ו, כי אני בוטח כי בשעת הצום והתפילה, יעזבו ויתחרטו ויבקשו הכפרה, אך אני חושב שהם מסכימים^ו לשנות. ³⁷² ואחר כן אמר מה תהיה התחבולה להסיר המחשבה לשנות מהלבבות, אמר לחבר דברים בפרישות מן העולם, ויזכר האדם ענין חלישותו ועניו ויגיעתו ומותו והפרד חלקיו, והתולעה והרמה, והחשבון, והיסורין, והדומה לזה, ומה שהוא מתחבר^ו למה שיש בזה, עד שימאס בעולם הזה, וכאשר ימאס אותו פלו יכנסו חטאיו בכלל המאוסים, ויטיב את דעתו לעזבם. ואמר כי על כן מצאתי החכמים הראשונים, נהגו לומר ביום הכפור כמו אלה החבורים^ו אתה מבין שרעפי לבי, ואל תבוא בתוכחות, אדון כל פעל והדומה להם.

³⁷³ ולא אלה הארבעה סמוכים שלשה, והם התוספת בתפילה ובצדקה^ו, ולהשיב בני אדם למוטב, אמר (משלי טז, ו) בתפילה וצדקה: בחסד ואמת יכפר עון ויביראת ה' סור מרע. ובהשיב בני אדם למוטב (תהלים נא, טו): אלמדה פושעים דרכיך וגו'. ³⁷⁴ ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם ישנה, תהיה תשובתו מקבלת. ואם תשיאהו התאונה אחר כן לשנות, אין תשובתו נפסדת, אך ימחלו לו העוונות שהיו קדם התשובה, ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה. וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות, שישוב ואחר כן ישנה לחטא, אין כותבין עליו כי אם מה שאחר התשובה, כשתהיה בכל פעם דעתו שלמה ולבו טוב שלא ישנה. ³⁷⁵ וזה אשר אתה מוצא הכתוב אומר (עמוס ב, ו): על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, איננו בקבול התשובה^ו, אבל^ו הוא בחדות הענין מהם אחר השליחות^ו, כאלו היה שולח אל עם שישבו, ואם לא ישבו, אביא עליהם החרב והרעב, ואם ישבו אחר השליחות הראשונה או השנית או השלישית, לא יביא עליהם מה שאמר להביא, ואם לא, יגזר עליהם מה שאמר להביא, ואם יגזר עליהם מה שאמר, אפלו אם ישבו אחר כן לא יועיל להם תשובתם ברביעית, לחדות מהם הענין שהוא בעולם הזה, אבל היא מועילה להם להנצל בעולם הבא.

השונה בחטא לאחר התשובה

שיפילו - שיחסירו. השער - העניין. ההשנות - הקבלה לעתיד. מסכימים - חושבים בשובם להמשיך לחטא. שהוא מתחבר - מה שקשור לעניינים אלו. החבורים - הפיוטים. ובצדקה - בחסד וצדקה. איננו בקבול התשובה - הפסוק אינו עוסק בקבלת התשובה. אבל - אלא. השליחות - הנביא שנשלח להזהירם.

